

Kierkegaard og Goethe

af STEFFEN STEFFENSEN

1

En sammenligning og modstilling af Goethes og Kierkegaards personligheder er ofte foretaget, også i de senere år. Med Carl Roos' »Kierkegaard og Goethe« har vi imidlertid fået det hovedværk om emnet, som længe har været savnet.¹ Man må håbe, at skriftet vil danne skole i Kierkegaardforskningen og blive efterfulgt af andre lignende. Endnu er f. eks. bogen om Kierkegaard og Shakespeare ikke skrevet.

Allerede i 1938 har Carl Roos i essaysamlingen »Germanica« foretaget en sammenstilling af Kierkegaard og Goethe. Essayet vil hverken dadle eller rose, men give en videnskabelig deskription. Det konstateres, at Goethes og Kierkegaards psykologiske struktur, anlægspræget, var forskelligt, ja diametralt modsat; Goethe var den aktive, med lyst til at bemægtige sig stedse mere af verden; hos Kierkegaard derimod konstateres en passiv lyst til at være fri for verden, en bestemmelse, der dog til sidst erkendes som for snæver. De to supplerer i virkeligheden hinanden; den livsnegerende type er uroen i livets værk, bremsen, der summer om livets ædle men dovne hest.

Dette essay og en senere afhandling »Deutscher Geist und Dänemark« (Goethe, Eine Vierteljahrsschrift 1940) kan betegnes for forarbejder til bogen om Kierkegaard og Goethe.

Også Georg Brandes og Høffding har modstillet Kierkegaard og Goethe. For begge blev Goethe helten, medens Kierkegaard var den overvundne. Fra de senere år nævner jeg Horst Oppels artikel i Deutsche Vierteljahrsschrift 16, 1938 og A. Closs: »Goethe et Kierkegaard: Gleich-

¹ Carl Roos: Kierkegaard og Goethe. Gads forlag 1955. 231 s.

gewichtige Mitte und Entweder–Oder« i *Etudes Germaniques* 1949, som jeg nøjes med at henvide til.

Også i Kristian Elsters (d.y.) »Livet og digtningen« (Oslo 1928) findes et essay om Goethe og Kierkegaard »Liv og livsbeskuelse«. Når dette ældre essay her fremdrages, sker det, fordi dets tankegang og konklusion har en vis lighed med sidste kapitel i Carl Roos' bog. Elster tager (ligesom Roos) sit udgangspunkt i Kierkegaards kritik af »Dichtung und Wahrheit«, specielt kritikken af Goethes forhold til Friederike Brion. Elster ser afgrunden mellem de to personligheder og finder tillige, at Kierkegaards dom er et selvforsvar. Og dog er der en afgørende lighed mellem de to. »I forholdet til kvinden stod de ens. Ingen af dem vilde standses af hende. . . . De vilde ikke, ingen af dem, gå i dvergeskikkelse, når de var skapt til kjemper«.

Helt anderledes er standpunktet i Karl Jaspers' meget diskuterede tale »Unsere Zukunft und Goethe« 1947, hvilket forklares derved, at Jaspers har modtaget afgørende impulser fra Kierkegaard og føler sig som dennes discipel. Også Jaspers kommer ind på Kierkegaards Goethekritik. Han finder hos den senere Goethe en opgivelse af dennes højeste mulighed, der lå i forholdet til det ubetingede. »Der Schwung des Unbedingten scheint . . . erlahmt«. I stedet for træder det selvbevarende. »Im Sichbewahren seiner Natur unter Verwerfung des Unmöglichen erwächst der ganze, vollendete Goethe«. Jaspers vil dog sluttelig nøjes med at lade Kierkegaards kritik få ret over for »eine Weise der Goethe-Aneignung«, som »missverstehend Goethe sich zum Vorbild nimmt«; thi, siges der, »wie es in Goethes Existenz war, wird niemals jemand ergründen«.

Kierkegaard og Goethe skiller, som vi ser, stadig vandene.

2

Carl Roos' hovedformål i bogen »Kierkegaard og Goethe« er et andet end i det omtalte essay. I dette arbejde af vor fornemste Goethekender og Goetheforsker er hele materialet for første gang behandlet. Vi får alt at vide om Kierkegaards Goethelæsning, uden at bogen derfor er blevet en trættende katalogisering af de pågældende steder i skrifterne og dagbøgerne. Bogen fængsler på grund af det modsætnings- og spændingsforhold mellem Kierkegaard og Goethe, som den handler om, og som forfatteren

tolker og sætter i perspektiv. Mødet mellem Kierkegaard og Goethe kan ikke være os ligegyldigt, fordi de, som Carl Roos siger, hver for sig repræsenterer et maximum af individuel åndskraft og desuden hver for sig er bærer af årtusindgamle traditioner.

Der begyndes med romanerne. Hvad Goethes »Wilhelm Meister« angår, har der kun stået et lille materiale til forfatterens rådighed. Det drejer sig først og fremmest om den mærkelig positive dagbogsoptegnelse fra 1838, der i Wilhelm Meister finder »den hele verden opfattet i et spejl, en sand mikrokosmos«. Positiviteten i denne udtalelse forklares af Carl Roos derved, at karakteristikken stammer fra den krisetid, hvor Kierkegaard endnu svævede frit i rummet og endnu ikke havde fundet det attråede ståsted, så at han derfor kunde læse sig selv ind i Goethes helt. Dette er indlysende rigtigt. Udtalelsen kan ikke, som undertiden sket, tages som udtryk for Kierkegaards senere vurdering af Goethe.

Anderledes synes det iøvrigt allerede at være i disputatsen »Om Begrebet Ironi« 1841, som forfatteren ikke går nærmere ind på. Her løftes Goethe ganske vist ligeledes højt på romantikernes bekostning; men forklaringen er dels det mod romantikerne vendte polemiske formål, dels gælder åbenbart, hvad W. Anz udtaler i »Orbis Litterarum«s Kierkegaards-publikation 1955 (pag. 5–17), at lovprisningen af Goethe her må betragtes som »vorläufige Gemeinsamkeit mit Goethe« og altså er udtryk for Kierkegaards ironi. Den er, som Anz siger, »voll ironischer Hintergrundigkeit«. I baggrunden for Goetheopfattelsen i »Om Begrebet Ironi« står, hvad Carl Roos i forbigående gør opmærksom på (114), Heibergs Goethekarakteristik fra 1833.

I afsnittet om »Werther« søger forfatteren at føre sandsynlighedsbevis for, at »Skyldig – Ikke skyldig« og Sygdommen til døden« hver på sin måde med produktiv kritik er skrevet som modbilleder til »Die Leiden des jungen Werthers«, altså er en »Trutz-Werther«, som man vilde kalde det på tysk. Der peges i denne forbindelse på, at såvel undertitlen til »Skyldig – Ikke skyldig«: »*En Lidelseshistorie*« som titlerne »Sygdommen til Døden« og »Enten–Eller« med bevidst hensigt kan være taget fra Goethes ungdomsroman, hvor alle tre udtryk forekommer. Det lykkes efter min mening forfatteren at føre sandsynlighedsbeviset (mere kan det ifølge sagens natur

ikke være), der virker så meget mere overbevisende, når man tænker på, hvor stærk den antikristne tone egentlig er i »Werther«, et forhold, som Goetheforskningen i de senere år iøvrigt har fremhævet stærkt.

3

Bogens længste og vægtigste afsnit er dog Faustkapitlet (s. 56–158). I endnu højere Grad end »Werther« måtte Goethes Faust, det 19. århundredes bibel, naturligvis optage Kierkegaard og ægge til modsigelse. Endnu stærkere end i »Werther« trådte her modsætningen til det kristne livssyn frem: modsat frelse ved nåde, frelse ved »dygtighed«. Der kan heller ikke være tvivl om, at det var Goethes værk, der gav stødet til det indgående studium af Faustlitteratur, som Kierkegaard i 1835 påbegyndte, og som vi kan følge gennem notaterne i dagbøgerne. Forløbet af disse Fauststudier refereres udførligt af Carl Roos.

Sagen var, at Kierkegaard (fra første færd, som det påvises) havde dannet sig sin egen opfattelse af Faustskikkelsen. Han ser Faust som den personificerede tvivl. En sådan Faust havde han selv været (smlg. brevet til Wilh. Lund fra 1. juni 1835). Faust er for Kierkegaard en af »de tre store ideer«, Don Juan, Faust, og den evige jøde, der repræsenterer livet uden for religionen i dets trefoldige retning, nemlig nydelse, tvivl og fortvivlelse; dog således, at Faust optager de to andre i sig. Faust er tvivleren, der fortvivler.

Idet han konfronterer sin egen opfattelse af Faust med Goethes, kommer han til det resultat, at Goethe i anden del af sit værk har begået et forræderi mod sagnets ide. En Faust, der »omvender sig« d. v. s. udsoner livet med erkendelsen, er ikke mere nogen Faust. Goethes Faust er derimod et udtryk for »tidsalderens ide«. Værket røber, at Goethe, så lidt som den tid, hvis søn han var, havde styrke nok til at »se helten i et stykke gå under«.

Der skete imidlertid det, at Martensen i 1837 udgav en afhandling om Faustskikkelsen og Faustideen, der i tankegang og problemstilling ligger meget nær op ad Kierkegaards. Dette følte af Kierkegaard som en katastrofe. En uværdig var kommet ham i forkøbet; han fandt i afhandlingen, hvad han selv havde på hjerte. Hans egen plan måtte opgives.

Idet Carl Roos gør rede for disse begivenheder, lykkes det ham tillige at give en ny tolkning (og datering) af det gådefulde notat P. I 147 (2. dec. 37). Endvidere gives for første gang en tolkning af det mærkelige udkast til en komediefarce, der findes i papirerne II 287 ff med titelen »Striden mellem den gamle og den nye Sæbekælder«. Roos søger fornuften i »våset« og påviser, at det drejer sig om en Faustparodi. Hovedpersonen Willibald er en Faust i Goethesk betydning. Han begynder med en tvivl, der vilde sprænge alle professorale beregninger og ender med omvendelse til den på Prytanæet gældende dogmatik.

Kierkegaard fortvivlede, da en anden greb hans plan, men hævdede sig ironisk over sin fortvivlelse og fattede i denne stemning planen til »Sæbekælder«.

Men også en »Trutz-Faust« har Kierkegaard ifølge Roos skrevet. Han betragtede som i forholdet til Werther den produktive kritiks vej og gav først i »Skyggerids« en Faust, der er holdt i rent æstetiske kategorier. Men i »Frygt og Bæven« omskabes Faust fra æstetiker til en etiker, der bringer sig selv som et smerteligt offer for det almene.

Under behandlingen af Kierkegaards Fauststudier kommer Carl Roos også ind på de øvrige danske behandlinger af Goethes Faust i Kierkegaards samtid, ikke blot Martensens, men også Heibergs, Molbechs og Sibberns. Der er med bogen givet et værdifuldt bidrag til belysning af dansk åndshistorie i det 19. århundredes første halvdel. Thi Goethe stod i centrum af tidens problematik. Åndshistorie er for Carl Roos beretningen om mødet og kampen mellem forskellige former for tro.

4

»Enhver tendens ligger mig fjern« siger Carl Roos om sin fremstilling, »jeg ønsker blot, såvidt jeg formår, at forstå og beskrive«. Dertil er at bemærke, at dette er den rette objektive, videnskabelige holdning, som da også er gennemført i bogen, men at forståelse og vurdering hænger nøje sammen, hvilket skriftet også viser. Vurderingen er afhængig af den tolkendes eget standpunkt.

Kierkegaards produktive kritik af Goethe udsprang af en afgrundsdyb forskellighed i forestillingssæt, som af forfatteren forklares derved, at de tilhører forskellig psykologisk type.

Roos anvender i bogens sidste afsnit («Kierkegaards opfattelse af Goethe») Schillers skelnen mellem den naive og den sentimentale type. Goethe er naiv, Kierkegaard er den sentimentale, der bryder staven over det »virkelige« for at søge det »sande«.

Kristendommen kan naturligvis lige så lidt som Kierkegaard anerkende, at der findes en type, for hvilken »det religiøse« er utilgængeligt, at evangeliet med andre ord ikke er for enhver. Den må hævde, at den er i besiddelse af »sandheden«, der er for alle, uanset deres psykologiske type. Formålet med f. eks. Kierkegaards »Sygdommen til døden« er jo blandt andet at hævde dette.

Alles lighed for gud, der hævdes af Kierkegaard, betegnes af Roos som kristeligt demokrati, men i praxis var Kierkegaard aristokrat. Både Goethe og Kierkegaard var i teorien liberale og milde, i praxis omvendt, siger Roos. Når han på bogens sidste sider sammenstiller Goethes ord »Was fruchtbar ist, allein ist wahr« med Kierkegaards »Kun den Sandhed, der opbygger, er Sandhed for dig«, og finder, at de siger det samme, kommer han til en lignende konklusion som Kristian Elster i det omtalte essay. »Begge var skapt til kæmper«, siger Elster. »Tro er ryggrad«, siger Roos. »Hverken Goethe eller Kierkegaard var svage«.